

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

*Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України*

Том X

*Психологія навчання
Генетична психологія
Медична психологія*

Випуск 27

Київ - 2015

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том X

**ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАННЯ
ГЕНЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ
МЕДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ**

Випуск 27

Київ – 2015

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (Протокол № 4 від 30.03.2015)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України з психології (Постанова Президії ВАК України № 1-05-5 від 1.07.2010)

Головний редактор

Максименко С.Д., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор.

Редакційна колегія:

Чепелева Н.В., (заступник головного редактора) дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Моляко В.О.*, дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Балл Г.О.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Карамушка Л.М.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Смульсон М.Л.*, член-кор. НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Кокун О.М.*, доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю.М.*, доктор психол. наук, професор; *Піроженко Т.О.*, доктор психол. наук, ст. н. с.; *Кісарчук З.Г.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Семенова Р.О.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Чена М.-Л.А.*, канд. психол. наук, ст. н. с.

Редакційна рада тому:

Куценко Г.В., кандидат психол. наук, ст. н. с.; *Слободяник Н.В.*, кандидат психол. наук, ст. н. с.

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. – Том. X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 27. – 774 с.

У збірнику розглядаються найбільш актуальні проблеми загальної, генетичної, медичної психології та психології навчання.

Представлено широкий спектр наукових розробок сучасних українських психологів. Аналізуються проблеми чинників, умов розгортання та труднощів психічного розвитку; питання вікових та індивідуальних особливостей становлення особистості; обговорюються можливості нових педагогічних та психотерапевтичних підходів.

Збірник адресовано професійним психологам та фахівцям у галузі суміжних наук, студентам психологічних кафедр та всім, хто цікавиться сучасним станом психологічної науки.

ЗМІСТ

<i>Антюхова Н.І.</i> Аналіз теоретико-методологічних підходів до вивчення творчості в психології	8
<i>Башмакова О.В.</i> Психотерапія як екзистенціальний вибір	22
<i>Бугерко Я.М.</i> Психологічні особливості розвитку духовного потенціалу студентської молоді	34
<i>Вишньовський В.В.</i> Готовність студентів ВНЗ до отримання психологічної допомоги	45
<i>Герман Л.В.</i> Комунікативна складова як важливий елемент професійно-психологічної підготовки правоохоронців	56
<i>Горобець І.А.</i> Складові професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови у процесі формування особистісної культури студента	66
<i>Громова Н.М.</i> Психологічні особливості установки на критичне мислення	79
<i>Гура Т.В.</i> Психологічні засади становлення лідерського потенціалу особистості в технічному університеті	88
<i>Демиденко А.М.</i> Екологічна свідомість у психологічному та освітньому просторі	99
<i>Дзюба Т.М.</i> Вплив кризових станів на суб'єктивну оцінку внутрішньої картини професійного здоров'я особистості	110
<i>Дмитришин Б.Я., Шишак О.І.</i> Деякі аспекти психологічного підходу до розуміння бронхіальної астми у дітей	120
<i>Дмитріюк Н.С.</i> Проблема тривожності у старших дошкільників: деякі емпіричні кореляти та індикатори	133
<i>Добренко Ф.А.</i> Психологічна готовність підприємця до економічних ризиків	144
<i>Ільїна О.М.</i> Деякі особливості комунікативного настановлення студентів перших курсів та підвищення якості засвоєння професійно спрямованої іноземної мови	155
<i>Каменська Н.Л., Кременчуцька М.К.</i> Рівень соціального інтелекту як прогностична компонента професійної успішності студентів-майбутніх психологів	163
<i>Капідінова С.Б.</i> Усвідомлення студентами феномену толерантності як інструменту міжетнічної комунікації	172
<i>Католик Г.В., Миколайчук М.І.</i> Специфіка викладання психології в контексті духовного розвитку в системі сучасної вищої освіти	184

individuality. Everybody would try to answer for expecting of group and would try to attain successful aims of a mutual action. The factors defined a positive motivation and satisfaction from a mutual act: the realization of the aim, the attaining success in the work, self-assurance, positive mark of your possibilities, the manifestation of interest to action, the positive attitude to the action and the positive mark of group and place in its were distinguished by scientists; the development of creative activities in psychological science was proved.

Key words: professional training of future teacher, methodical competence, professional competence, social and cultural competence, trained preparation.

Отримано: 17.03.2015 р.

УДК 137.015.3:159.923

Н.М. Громова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УСТАНОВКИ НА КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ

Н.М. Громова. Психологічні особливості установки на критичне мислення. Статтю присвячено проблемі формування установки на критичне мислення у студентів. Проаналізовано дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері критичного мислення та розглянуто його основні характеристики. Встановлено, що в основі критичного мислення лежить суперечлива ситуація та сумнів. Головними причинами недостатнього розвитку критичного мислення визначено функціональну фіксованість мислення, стереотипність та сформовані раніше установки. Виявлено чинники формування установки на критичне мислення у студентів: застосування проблемного методу в навчанні, дотримання принципу толерантності та діалогічності в спілкуванні, забезпечення студентів всіма необхідними методами для розвитку критичного мислення.

Ключові слова: критичне мислення, суперечлива ситуація, фіксованість мислення, установка, проблемний метод, толерантність, діалогічність.

Н.М. Громова. Психологические особенности установки на критическое мышление. Статья посвящена проблеме формирования установки на критическое мышление у студентов. Проанализированы исследования отечественных и зарубежных ученых в области критического мышления и рассмотрены его основные характеристики. Установлено, что в основе критического мышления лежит спорная ситуация и сомнение. Главными причинами недостаточного развития критического мышления являются функциональная фиксированность мышления, стереотипность и сформированные ранее установки. Определены условия формирования установки на критическое мышление: использование проблемного метода в обучении, следование принципу толерантности и диалогичности в общении, предоставление студентам всех необходимых методов для развития критического мышления.

Ключевые слова: критическое мышление, спорная ситуация, фиксированность мышления, установка, проблемный метод, толерантность, диалогичность.

Постановка проблеми. Питання критичного мислення посідає одне з найважливіших місць серед проблем, які супроводжують прогресивний розвиток українського інформаційного суспільства. Відсутність у багатьох людей навичок аналітичного мислення та критичної оцінки, догматизм та стереотипність думок впливають на здатність сприймати інформацію. У сучасному соціумі замість осмисленого сприймання повідомлень відбувається пасивне споживання інформації, встановлюється звичка користуватись і довіряти одним й тим самим інформаційним джерелам, що призводить до небажання змінювати власні погляди. Це, в свою чергу, сприяє невмінню прислуховуватись до думки іншого, виникненню непорозумінь та конфліктів у суспільстві. І хоча науковці вже багато років закликають до впровадження критичного мислення в освітній процес, ці заклики постають перед проблемою неготовності суспільства до осмислення власної розумової діяльності. Отже, навчання розуміння різнобічності та багатоплановості мислення на противагу його догматичності, усвідомлення різноманітності зв'язків між подіями та явищами на противагу спрощеному світосприйманию постає завданням перед сучасним педагогом в освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Критичне мислення як вид розумової діяльності особистості виступає як психологічна, філософська, соціологічна та педагогічна проблема й викликає зацікавленість науковців протягом кількох десятиліть.

Переважає більшість досліджень присвячена виявленню основних рис критичного мислення (Р. Пауль, В. Руджеро, М. Скривен, С. Терно, Н. Туласинова, О. Тягло, Д. Халперн, П. Фачоне), механізму критичного мислення (Н. Дауд, Ф. Станкато, С. Терно, Д. Халперн, З. Хусін), властивостям критичної людини (Д. Курланд, Р. Пауль, В. Руджеро, Д. Халперн, П. Фачоне). Також в останні роки набуває популярності й проблема технології навчання критичного читання та письма (Д. Курланд, К. Мередіт, Д. Спирс, Д. Стіл, Ч. Темпл, С. Уолтер).

Майже всі дослідники переконують у важливості відповідного налаштування на критичне мислення, закликають до формування установки на критичне мислення, проте ґрунтовних досліджень щодо психологічних особливостей такої установки та умов її формування небагато. Тому, вважаємо актуальним подальше дослідження цієї проблеми.

Метою нашої статті є визначення основних чинників формування установки на критичне мислення особистості.

Завданнями вважаємо: а) виявлення основних характеристик критичного мислення; б) з'ясування причин недостатнього розвитку критичного мислення особистості; в) встановлення чинників формування установки на критичне мислення особистості.

Основні характеристики критичного мислення. На думку Дж. Дьюї, сумнів є рушійною силою критичного мислення. Прийняття першої ж думки без обмірковування та намагання обґрунтувати або спростувати її є ознакою некритичного та пасивного мислення [3]. Ідея Дж. Дьюї про рефлексивне мислення, яке самоорганізується, дисциплінує людину, є самостійним, свідомим і цілеспрямованим, виступає джерелом ідеї критичного мислення у подальших дослідженнях західних науковців.

У. Джемс, порушуючи питання ригідності мислення, пропонував завжди шукати альтернативне рішення проблеми, а не покладатись на звичне бачення ситуації, яке обмежує мислення.

Д. Клустер наголошував на індивідуальному характері критичного мислення, його соціальності та необхідності формулювання проблеми, самостійному вирішенні та переконливій аргументації думки.

Р. Пауль основними показниками критичного мислення вважав дисциплінованість мислення та врахування інтересів різних груп людей [8].

Думку про те, що критична людина має позбутись егоїстичного погляду на речі та повинна ставитись скептично як до чужих, так і до власних висновків та аргументів, підтримував і Д. Курланд, який досліджував проблему критичного читання та письма.

Ф. Станкато і К. Уейд також закликали до відкритості, до суперечностей та протилежних думок щодо окремої проблеми, а Н. Дауд і З. Хусін наполягали на необхідності розвивати здатність студентів самостійно й неупереджено оцінювати інформацію.

Ідея самостійності в оцінці інформації та її аналізі простежується в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Наприклад, С. Максименко, порушуючи проблему критичності мислення, вважає, що воно передбачає вміння людини не підпадати під вплив думок інших людей, вимогливість до власних думок, самокритичність. Критичне мислення, на думку науковця, тісно пов'язане із самостійністю мислення, що, в свою чергу, потребує врахування знань і досвіду інших людей та разом з тим творчого підходу до вирішення проблемних ситуацій. Отже, переважна більшість дослідників погоджується з тим, що в основі критичного мислення лежить суперечлива ситуація та сумнів. С. Терно вважає, що суперечлива ситуація спонукає до критичного розмірковування та аналізу, а розв'язання проблем забезпечує опанування принципів, стратегій та процедур критичного мислення [5].

Таким чином, проаналізувавши доробок науковців за останні десятиліття, можемо стверджувати, що основними характеристиками критичного мислення особистості виступають рефлексивність, самостійність, дисциплінованість, осмисленість, врахування інтересів оточення, самокритичність.

Причини недостатнього розвитку критичного мислення особистості. Причини неготовності до критичного мислення можуть бути викликані як внутрішніми індивідуальними особливостями мислення кожного окремого індивіда, так і зовнішніми причинами, пов'язаними з відсутністю спеціальних знань та досвіду критичного підходу до інформації.

Такі індивідуальні особливості мислення, як самостійність, критичність, широта, глибина, гнучкість та інші, здійснюють безпосередній вплив на вміння аналізувати та оцінювати інформацію, що надходить ззовні. Дослідники, що займались проблемою критичного мислення, однією з основних перешкод називають ригідність, або функціональну фіксованість мислення (Дж. Гілфорд, У. Джемс, К. Дункер).

У. Джемс змальовував однобічність мислення як скутість думок через забобони, звички та занадто практичний бік світосприйняття. Він стверджував, що наше сприйняття і розуміння предметів засновані на особистому інтересі, тоді як ті характеристики предметів, що нам не цікаві, нами ігноруються. Таким чином, поняття істини обмежене власною зацікавленістю особистості в об'єкті. Для того, щоб розвивати в собі вміння мислити, науковець закликав до проникливості та допитливості, що збагачує досвід людини і допомагає їй побачити більше ознак об'єкта, який розглядається [8].

Проблему особливостей мислення досліджував також відомий американський психолог Дж. Гілфорд. Говорячи про типи мислення, Дж. Гілфорд поділяв їх на конвергентне і дивергентне. Дослідник визначав конвергентне мислення як таке, що характеризується стереотипністю, передбачуваністю та спрямованістю на пошук єдино правильного рішення. Дивергентне мислення, на думку автора, навпаки, приводить до виникнення нестандартних способів вирішення проблеми. Людина, яка здатна до дивергентного мислення, пропонує низку вирішень тієї самої проблеми, а отже, здатна мислити критично.

К. Дункер називав причиною нездатності до критичного мислення функціональну фіксованість мислення людини щодо властивостей предмета і ситуації й описував її як наслідок психологічної установки під час вирішення творчих завдань. З цього випливає, що людина бачить можливість використання предметів за їхнім звичним призначенням і не здогадується про можливість їх альтернативного використання. Автор вважає, що функціональна ригідність мислення викликана звичкою до стереотипних, шаблонних рішень, а також надмірною залежністю від попереднього досвіду [2].

Думку про стереотипність мислення та конформність підтримував С. Аш, за методикою якого було проведено низку експериментів і проаналізовано причини конформної поведінки людей у суспільстві. Такими причинами було визначено недостатньо розвинені інтелект та рівень самосвідомості. Хоча в конформності вбачають як позитивні, так і негативні риси (Г. Анд-

реєва, Р. Кратчфілд), але головною тезою у визначенні конформної поведінки є несамостійність та нестійкість індивіда до групового впливу. А оскільки конформна людина не бажає застосовувати критичне мислення під час оцінки явища або дії, то вона легко підпадає під вплив соціальних стереотипів.

Взаємозалежність стереотипного мислення та асоціацій підтверджується тим, що встановлення в свідомості людини зв'язку між подіями, що відбуваються поряд у часі або просторі, призводить у разі виникнення однієї події до стереотипного очікування іншої. Таким чином утворюються асоціації між подіями.

Асоціації можуть виникнути між окремою людиною та ідеєю, і в разі упередженого ставлення до особистості інколи з'являється неприйняття її думок і позицій. Таким чином, критичне мислення повинне сприяти розвитку толерантності до інших. Говорячи про схильність до критичного мислення, Р. Енніс вказував на уважність до думок і почуттів інших людей, зокрема опонентів під час дискусії. І хоча автор вважав цю турботу не основною, а швидше допоміжною рисою схильності до критичного мислення, він наголошував на тому, що без неї критичне мислення індивіда може стати небезпечним [7].

Отже, одним із шляхів подолання фіксованого характеру мислення є навчання толерантності й поваги до інших. Толерантність передбачає не лише сприйняття позиції іншого, а й ціннісне ставлення до власної думки. Звідси можна засвідчити наявність у толерантному спілкуванні таких діалогічних рис, як взаємоповага, визнання права на індивідуальність і самовираження (В. Біблер, О. Грива, Т. Флоренська).

Питання терпимості, або толерантності, порушують актуальні в соціальній психології та соціології питання атитюд, установки та соціального впливу на норми поведінки.

Одним із чинників налаштованості людини на критичне мислення є атитюд, який передбачає стан готовності людини до дії, заснований на попередньому досвіді її спілкування та регулює подальшу поведінку індивіда стосовно іншого індивіда або ситуації (Ф. Знанецький, Г. Олпорт, В. Томас, Д. Узнадзе). При цьому реальна поведінка не завжди відповідає соціальній установці індивіда, і причиною цього є залежність дій індивіда від типів ситуацій, в яких він перебуває. Це було доведено й перевірено шляхом проведення неодноразових експериментів, започаткованих ще Р. Лапієром. Визначено, що на поведінку можуть впливати соціальні норми й цінності, референтні групи, ролі й приписи (Дж. Мід, Т. Ньюком, М. Фішбейн). Вплинути на установку можуть як психічний настрій людини (Б. Паригін, П. Шихірев) і його диспозиція (В. Ядов), так і культурно-

історичні, національні та психологічні норми поведінки, прийняті в тій групі, до якої належить індивід (А. Петровський, В. Роменець).

Підсумовуючи вищезазначене, головними причинами недостатнього розвитку критичного мислення можна назвати ригідність мислення, або його функціональну фіксованість, стереотипність, конформність, відсутність толерантного ставлення до оточення, наявність сформованих раніше установок.

Чинники формування установки на критичне мислення особистості. Багато дослідників, вивчаючи проблему подолання ригідності мислення та розвитку критичного мислення, пропонують поради стосовно вироблення установки на критичне мислення.

Наприклад, Д. Халперн наголошує на тому, що більшість людей не стільки не вміють мислити критично, скільки не бажають цього робити. Авторка закликає до виховання у студентів відповідного ставлення до своїх інтелектуальних можливостей і наводить список якостей, які формують критичну особистість.

По-перше, Д. Халперн пропонує виробити звичку до ретельного планування дій, оскільки імпульсивність і неухважність до деталей призводять до помилкових відповідей та реакцій на ситуацію.

По-друге, авторка згадує ригідність мислення й догматизм, які заважають сприймати нове та збагачувати свій досвід незвичними й цікавими ідеями.

По-третє, наполегливість як запорука успіху. Дослідниця радить проявляти силу волі й наполегливість під час досягнення мети, оскільки саме ці якості дисциплінують і керують мисленнєвою діяльністю індивіда.

Готовність виправляти власні помилки та вміння відмовлятися від своїх упереджень складають наступну ознаку критичної особистості. Здатність вчасно побачити, визнати й відреагувати на власні помилки характеризує сильну особистість, що вміє мислити.

Наступна порада психолога стосується осмислення індивідом власного мисленнєвого процесу, залучення процесу самопостереження.

Наостанок Д. Халперн підкреслює важливість пошуку компромісних рішень, що пов'язано з урахуванням інтересів інших людей і вимагає відповідних комунікативних навичок [6].

Саме небажання людей мислити критично виступає основною перешкодою у формуванні рефлексивної культури, розвитку смислової сфери особистості. Рефлексивна культура відображає здатність, а головне, бажання особистості до саморозвитку, інтелектуального росту, самозміни та осмислення навколишнього світу [5]. Людина, що навчається, повинна не лише отримувати знання і навички, а й використовувати їх для саморозвитку та активної комунікації зі світом. Відповідає цим потребам принцип особистіс-

но-орієнтованого підходу в сучасній освіті, основним інструментом якої виступає критичне мислення.

Для розвитку критичного мислення важливу роль відіграє також розвиток уваги, її фокусування та пам'яті. Д. Халперн наполягає на врахуванні процесів пам'яті для ефективного засвоєння інформації, її зберігання та відтворення. Дослідниця наголошує на важливості їх часової послідовності, вибіркового характері запам'ятовування, а також концентрації уваги, значущості та розумінні інформації, розумному розподілі часу для вивчення та запам'ятовування. Як істотні чинники розвитку критичного мислення автор наводить впорядкування інформації, створення ключів для пошуку інформації в пам'яті, повторне вивчення, врахування побічних чинників, попередні знання, стереотипи, перетворення, використання ключів для полегшення пригадування [6].

На активному діалогічному характері критичного мислення наголошував і А. Авершин. Проведені дослідником експерименти свідчать про важливість інтерактивних методів навчання для розвитку критичного мислення у студентів. Автор вбачав сутність спілкування саме в інтерактивності, дискусійності вирішення питань, пошуку компромісних рішень, що відображає соціальний характер міжособистісної комунікації [1]. Крім вищезазначеного, для формування установки на критичне мислення використовують принцип діалогічності. Він передбачає таке ставлення до отримуваної інформації, в якому враховується наявність різних думок про проблему, що обговорюється, і завданням індивіда виступає аналіз та оцінка цих думок, передбачення можливих наслідків та умовиводів, розрізнення головного та другорядного тощо. Таке ретельне опрацювання інформації сприятиме кращому розумінню проблемної ситуації.

Питання діалогічного читання, сприйняття і розуміння інформації досліджували Д. Курланд, Ю. Лотман, Н. Чепелева та інші. Основною тезою, що простежується в роботах дослідників, є наголошення на необхідності перевіряти достовірність інформації, перед тим як нею користуватись.

Науковці радять завжди оцінювати джерело інформації, його авторитетність та компетентність, неупередженість та відсутність особистісних мотивів під час надання інформації. Таким чином, виробляється установка на скептичне, але одночасно доброзичливе ставлення до співрозмовника, що спонукає до самостійного прийняття рішень про те, чому вірити в загальному потоці інформації.

За методикою С. Терно, яка сприяє розвитку критичного мислення школярів, основними умовами виступають: створення проблемних ситуацій, використання матеріалів, що демонструють принципи критичного мислення, застосування методів навчання, які надають можливість вибору, діалогічні відносини в спілкуванні та демократичний стиль ведення уроку [5].

За цими рекомендаціями можна визначити основні чинники формування установки на критичне мислення у студентів вищих навчальних закладів. По-перше, це відмова від надання повного обсягу інформації в формі лекцій з усіх предметів, що призводить до небажання у студентів та відсутності потреби додаткового її пошуку. Необхідно створювати суперечливі та проблемні ситуації, що зацікавляють та стимулюватимуть до пошуку їх вирішення.

По-друге, демонстрація поваги до думки студентів, прояв толерантного та доброзичливого ставлення до іншодумства як з боку викладача, так і студентів, створення діалогічних відносин між учасниками спілкування.

По-третє, надання всіх необхідних методів та стратегій для розвитку критичного мислення, ознайомлення студентів з арсеналом мисленнєвих операцій, що лежать в основі критичного мислення.

Висновки. Проблема критичного мислення та його розвитку в студентів вимагає комплексного розгляду з боку фахівців у галузі психології, філософії, педагогіки, методики та соціології. Питання ригідності мислення та її зумовленості стереотипами й установками порушувалось багатьма дослідниками протягом минулого століття, але потребує подальшого вивчення, особливо з погляду подолання цього фіксованого характеру мислення. Виходячи з аналізу останнього доробку вітчизняних та зарубіжних науковців, для вироблення установки на критичне мислення у студентів вищих навчальних закладів необхідно звернути увагу на виховання в них наполегливості, самостійності, терпимості, готовності до виправлення помилок, планування власних дій. Вважаємо, що подальше дослідження розвитку критичного мислення у студентів є актуальним та важливим для оптимізації освітнього процесу в Україні.

Список використаних джерел

1. Авершин А.О. Формування критичного мислення у студентів інженерно-педагогічних ВНЗ / А.О. Авершин, Т.В. Яковенко // Збірник наукових праць : Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2009. – №24-25. – С. 134-145.

2. Дункер К. Психология продуктивного (творческого) мышления / К. Дункер // Психология мышления. – М., 1965. – С. 86-234.

3. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / Д. Дьюи. – М. : Лабиринт, 1999. – 186 с.

4. Клустер Д. Что такое критическое мышление / Д. Клустер // Критическое мышление и новые виды грамотности. – М. : ЦГЛ, 2005. – С. 5-13.

5. Терно С.О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) : [посібник для вчителя] / С.О. Терно. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 105 с.

6. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб. : Питер, 2000. – 240 с.

7. Ennis, R.H. A taxonomy for critical thinking dispositions and abilities / R.H. Ennis // Teaching thinking skills : Theory and practice / Ed. by J. Baron, R. Sternberg. – N.Y., 1987. – 243 p.

8. James, W. The principles of psychology / W. James. – Режим доступа : <http://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/william/principles/index.html>

9. Paul, R.W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World / R.W. Paul. – 3-rd edition revisited. – Santa Rosa, CA. 1993.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Avershyn A.O. Formuvannja krytychnogo myslennja u studentiv inzhenerno-pedagogichnyh VNZ / A.O. Avershyn, T.V. Jakovenko // Zbirnyk naukovykh prac' : Problemy inzhenerno-pedagogichnoi' osvity. – 2009. – №24-25. – S. 134-145.

2. Dunker K. Psychologija produktyvnogo (tvorcheskogo) myshlenija / K. Dunker // Psychologija myshlenija. – M., 1965. – S. 86-234.

3. D'juj D. Psychologija u pedagogyka myshlenija / D. D'juj. – M. : Labyrint, 1999. – 186 s.

4. Kluster D. Chto takoe krytycheskoe myshlenye / D. Kluster // Krytycheskoe myshlenye u novye vydy gramotnosti. – M. : CGL, 2005. – S. 5-13.

5. Terno S.O. Teorija rozvytku krytychnogo myslennja (na prykladi navchannja istorii) : [posibnyk dlja vchytelja] / S.O. Terno. – Zaporizhzhja : Zaporiz'kyj nacional'nyj universytet, 2011. – 105 s.

6. Halpern D. Psychologija krytycheskogo myshlenija / D. Halpern. – SPb. : Pyter, 2000. – 240 s.

7. Ennis, R.H. A taxonomy for critical thinking dispositions and abilities / R.H. Ennis // Teaching thinking skills : Theory and practice / Ed. by J. Baron, R. Sternberg. – N.Y., 1987. – 243 p.

8. James, W. The principles of psychology / W. James. – Rezhym dostupu : <http://ebooks.adelaide.edu.au/j/james/william/principles/index.html>

9. Paul, R.W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World / R.W. Paul. – 3-rd edition revisited. – Santa Rosa, CA. 1993.

N.M. Gromova. Psychological peculiarities of critical thinking attitude. The article deals with the problem of forming students' critical thinking attitude. Ukrainian and foreign researchers' works concerning critical thinking are analyzed and essential features of critical thinking are described. Reflexivity, independence, self-discipline, tolerance, self-criticism are considered to be

important characteristics of a critical person. Problem situation and doubt are defined as grounds for critical thinking. The main reasons of a person's insufficient level of critical thinking are found. They are functional rigidity, stereotypes and attitudes. It is believed that thinking rigidity is caused by a customary way of seeing and using things that prevents from seeing their unusual application. General educational level of a person and his possession of special skills or knowledge are considered to be crucial in critical thinking development. It is proved that social stereotypes lead to conformism and form associations that has a negative effect on critical thinking independence development. Experiments by Ukrainian and foreign scientists show that critical thinking attitudes are based on social norms, traditions, a person's educational level, dispositions and values. Factors which precondition forming critical thinking attitudes are analyzed and the most significant ones are established. These are introduction of a problem solving method, tolerance and dialogical relationships in communication, providing students with all necessary methods and operations for their critical thinking development. Further research in students' critical thinking development is found relevant and important for educational process optimization.

Key words: *critical thinking, controversial situation, thinking rigidity, attitude, problem solving method, tolerance, dialogical features.*

Отримано: 12.03.2015 р.

УДК 159.9: 37. 015. 3

Т.В. Гура

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Т.В. Гура. Психологічні засади становлення лідерського потенціалу особистості в технічному університеті. В статті розглядається актуальність психолого-педагогічної підготовки майбутніх лідерів в технічному університеті. Визначено основні положення концепції психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів XXI століття, розробленої в НТУ "ХПІ". Висвітлено інструменти реалізації стратегії підготовки сучасного лідера-фахівця в технічному вузі. Особливу увагу в статті приділено системі внутрішньо-вузівського підвищення кваліфікації викладачів, яка сприяє розвитку лідерських якостей у викладачів університетів. Центральним моментом статті є провідна роль кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами для розвитку лідерського потенціалу серед студентів та викладачів вузів.

Ключові слова: *концепція, лідер, лідерство, лідерський потенціал, лідер-інженер, психолого-педагогічна підготовка, технічний університет, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами.*

Т.В. Гура. Психологические основы становления лидерского потенциала личности в техническом университете. В статье рассматривается актуальность психолого-педагогической подготовки будущих лидеров в